



Foto: Ole Malling.

Øen Elleøre ligger i den sydlige ende af Roskilde Fjord mellem Veddelev og Bognæs (bagerst i billedet).

blive betragtelig f.eks. 31 meter nord for Lejre Vig, 17 meter ud for St. Havelse Strand og 15 meter i Kulhus Rende. Renden ved Østskov, som giver adgang til fjordens sydlige del, er kun 2,3 meter dyb.

Vandet i fjorden er brakt, og man får let fornemmelsen af sø, når man færdes i de inderste kroge. Under kuling eller storm fra vestlige retninger opstår der vindstuvning, som kan få vandet til at stige 1-1,5 meter, og den venlige fjord viser tænder. Så bliver de lave strandenge oversvømmet, indtil vinden lægger sig og vandet strømmer ud mod Kattegat igen.

Der er et par landskabelige temaer, der er karakteristiske og går igen i hele fjordens længde. Det ene er de lave strandenge, der kanter kysten både på kilometerlange strækninger og i mindre partier. Det andet er stejle græs- eller skovklædte skrænter, som gerne ligger et stykke fra kysten og med strandenge foran. Begge temaer er en følge af den samme geologiske udvikling af landskabet. En udvikling, som er foregået gennem tusinder af år, og hvis grundlag i bogstavelig forstand er lagt for mange millioner år siden.

Roskilde Fjords geologiske udvikling

Det danske landskab er for størstedelens vedkommende udformet af de materialer, som gletscheris og smeltevand har efterladt under flere istider. Landskabet opbygges derfor af moræneler og smeltvandsaflejringer. Men flere steder slår underliggende strukturer igennem og sætter deres præg på området også. Det gælder Roskilde Fjord.



Foto: Ole Malling.

Luftfoto over Lejre Vig og Lejreådal.

Den lange lige østside følger en brudlinie (forkastning) i undergrundens lag. Vest for brudlinien er lagene sunket og har lagt grunden til den fordybning, der rummer selve fjorden. Strækningen Lejre Vig - Selsø, som indeholder fjordens dybeste rende på 31 meter, ligger oven på en dyb dal i undergrunden. Det samme gør Kattinge Vig - Kørnerup Ådal. Man ved nu at disse dale var en del af landskabet allerede før istiderne. De gør sig altså stadig gældende, selv om de er dækket af istidernes aflejringer, og styrer, sammen med forkastningen, fjordens forløb.

Da den sidste is smeltede bort fra Nordsjælland for 16.000 år siden, lå et nydannet landskab tilbage med bakker og dale. Der lå stadig store ismasser i det øvrige Skandina-

vien, og så meget vand var bundet i isen, at verdenshavets niveau stod over 100 meter lavere end nu. Roskilde Fjord lavningen rummede flere søer, der var forbundet med vandløb, der løb ud øst om det nuværende Halsnæs. De største søer lå henholdsvis syd for Eskildsø, nord for Frederikssund og vest for Frederiksværk. Efterhånden som de sidste rester af istidens ismasser smeltede bort, steg havet og nåede de dybe dele af Roskilde Fjord lavningen for ca. 8.000 år siden.

Fjorden i stenalderen

I jægerstenalderen nåede havet det højeste niveau for ca. 7.000 år siden. Da stod vandet 4 meter højere end i dag. Roskilde Fjord var blevet en fjord med et noget større vandareal end i dag. Ådale blev oversvømmet og dannede små sidefjorde, f.eks. Værebros Ådal, som strakte sig ind til Smørumnedre. Selsø-halvøen var en ø, idet den var skilt fra Hornsherred af et sund. Syd for Nordskoven ved Jægerspris forbandt et andet sund Roskilde Fjord med Isefjord, og det nordligste Hornsherred var en ø, der yderligere var skilt fra Halsnæs via renden ved Kulhuse. Halsnæs var ligeledes en ø, da fjordens hovedløb lå der, hvor Melby Overdrev ved Asserbo ligger i dag. Fra denne periode finder man mange meter tykke lag af østersskaller i de dybe render i fjordbunden.

Østerskallerne fortæller, at vandmiljøet i stenalderens fjord var meget anderledes end det nuværende. Østers kræver iltrigt vand med en saltholdighed på mindst 3‰. Der lever ingen østers i fjorden i dag. Der var

ROSKILDE FJORD

i stenalderen kraftigt tidevand, som hele tiden førte friskt vand til fra Kattegat. I det hele taget var der et rigt dyreliv, som var grundlaget for jægerstenalderens mange bopladser og køkkenmøddinger, der ligger som perler på en snor fjorden rundt. Selv i dag bliver østersbankerne udnyttet. De bliver skrabet op fra bunden og eksporteret som kalktilskud til høns. Store skaldyner kan ses ved Marbæk syd for Frederikssund.

Stenalderhavets kystlinie

Stenalderhavet eroderede i bakkerne omkring fjorden og dannede stejle klinter. Bakkernes moræneler blev brudt ned, sand og ler skyllet bort af bølgerne. De store sten blev liggende tilbage og markerer i dag, hvor store bakkerne engang har været. Små øer blev eroderet helt væk og danner nu flade stengrunde. Siden stenalderen er havstigningen blevet overhalet af en landhævning, som har løftet Roskilde Fjordområdet, så stenalderens kystlinie i dag ligger 4 meter over havniveau. Derved er store, flade arealer blevet tørlagt og efterhånden groet til som strandenge, der bl.a. omgiver de tidligere kystklinter.

De står nu et stykke fra kysten og er græsklædte eller skovdækkede. De flade stengrunde blev atter til de øer, som i dag er grundlaget for det rige fugleliv. Roskilde Fjord er naturligvis stærkt præget af menneskelig aktivitet, byer, havne, campingpladser, fiskeri osv., men den er stadig et sted, der er rigt på naturoplevelser. Af særlige seværdigheder skal nævnes nogle stykker. Kattinge Vig med Ringøen er meget idyllisk omgivet af Boserup Skov og Bognæs Storskov. Sidstnævnte er kendt for en hejrekoloni og en skarvkoloni, som har været under udvikling, siden skarven blev fredet.

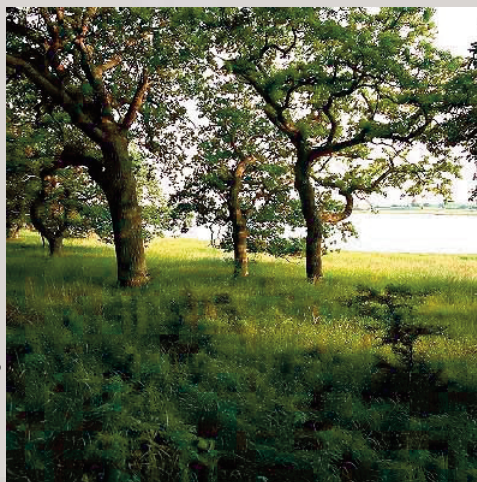


Foto: Ole Malling.

Bognæs Storskov i bunden af Roskilde Fjord.

Halvøen Bolund, lige nord for Forskningscenter Risø, rummer på et tilpas lille område de fleste af fjordens temaer, stenalderhavets klinter og strandenge samt et stykke levende klint, der stadig er under nedbrydning og står med blottet moræneler.

Eskildsø har ruiner efter et augustinerkloster fra 1100-tallet. Skuldelev Ås er en af landets bedst bevarede åse, da den blev fredet i 1951 og derved beskyttet mod grusgravning. Den består af seks op til 20 meter høje åsbakker som danner en 3 kilometer lang bakkerække. Lige syd for Frederikssund kan man se en kilometer lang dæmning, der fra Hornsherred rækker ud i fjorden. Mellem enden af dæmningen og Frederikssund står de fem "tandstumper", bropiller, der engang bar en bro, der førte den ulyksalige Midtsjællandske Jernbane over



Foto: Ole Malling.

Bolund nord for Risø.

vandet. Klinten Kitnæs i Færgelunden ved Jægerspris blev kendt gennem Lundbyes berømte billede fra 1842: *En dansk Kyst*. I dag står klinten desværre skovklædt i næsten hele sin længde. Længere nordpå i Nordskoven står ruinerne af de berømte gamle egetræer, Kongeegen, Storkeegen og Snoegen, Danmarks ældste levende skabninger. Øst for Lynæs, hvor Roskilde Fjord munder ud i Isefjorden, ligger Store Karlsminde Klint. Fra dens 33 meter høje top er der en strålende udsigt over fjordlandskabet.



Roskilde Fjord Enestående område, hvor natur og kultur er vævet sammen

Roskilde Fjord strækker sig fra det mere eller mindre barske Kattegat til Lejre Vigs stille fjordidyl i det centrale Sjælland, men hele vejen varieret: Vige, bugter, næs, skrænter, agerland, skove, landsbyer, parcelhusbyer og købstæder. Nogle steder er den smal, andre steder udvider den sig til bredninger. Isen og havet har skabt landskaberne, men det gamle landskab, før isen ankom, slår også igennem.

Hvor:

Roskilde Fjord strækker sig fra udmundingen i Isefjord ved Lynæs 36 kilometer mod syd ind i det centrale Sjælland.

Koordinater:

Roskilde Havn 55,649372
12,078867

Find flere geologiperler på:
www.geus.dk/naturperler



GEUS

www.geus.dk



Tekst:
Geolog og naturvejleder Jørn Waneck